

УДК 347.78 (477)

Ольга Германова

РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН У СФЕРІ АВТОРСЬКОГО ПРАВА І СУМІЖНИХ ПРАВ ІНФОРМАЦІЙНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Статтю присвячено огляду законодавства в інформаційній галузі відповідно до вимог регулювання авторського права і суміжних прав щодо діяльності ЗМІ. Особливу увагу приділено окремим суперечливим положенням і врахуванню найновіших змін у законодавстві.

На сьогодні в умовах функціонування українського інформаційного простору у дотриманні авторських прав велику роль відіграють нормативно-правові акти в інформаційній галузі.

Загалом існує понад 20 актів, що регулюють різні галузі функціонування преси в державі. Першим з них було прийнято Закон України від 02.10.1992 р. «Про інформацію», за яким у ст. 38 підставами виникнення права власності на інформацію визначено «створення інформації своїми силами і за свій рахунок; договір на ство-

рення інформації», а також «договір, що містить умови переходу права власності на інформацію до іншої особи» [1]. Перший пункт наведеної статті фактично ототожнює право власності на інформацію з авторським правом у контексті ст. 11 Закону України «Про авторське право і суміжні права» у редакції від 11.07.2001 р. [2], де авторське право на твір виникає внаслідок факту його створення і не вимагає виконання будь-яких формальностей для реєстрації чи спеціального оформлення твору. Щодо другої та третьої підстав виникнення права власності на інформацію,

то вони цілком підпадають під дію ст. 15 та ст. 33 цього ж Закону. Стаття 15 «Майнові права авторів» передбачає їх передачу (відчуження) іншій особі, після чого остання стає суб'єктом авторського права. А до ст. 33 вищезазначеного Закону «Договори на право використання творів» введено поняття «авторський договір замовлення», за яким автор зобов'язується створити в майбутньому твір відповідно до умов цього договору і передати його замовникові.

Отже, можна стверджувати, що ст. 38 Закону України від 02.10.1992 р. «Про інформацію», проілюстрована відповідно до положень Закону України «Про авторське право і суміжні права» у редакції від 11.07.2001 р., свідчить про спільність чинного законодавства щодо авторського права з нормативно-правовими актами в інформаційній галузі.

Проте слід відрізняти інформацію, оброблену творчими зусиллями автора твору, від інформаційних повідомлень, оскільки згідно зі ст. 10 Закону про авторське право охорона таким правом не поширюється на повідомлення про новини дня або потокові події, що мають характер звичайної прес-інформації [2].

Досить показовим є також Закон України від 25.06.1993 р. «Про науково-технічну інформацію», ст. 6 якого «Право власності на науково-технічну інформацію» визначає таке ж право власності на даний вид інформації, як і звичайне право власності на інформацію, обумовлене Законом України «Про інформацію» [3]. Стаття 3 цього Закону містить також положення, що «науково-технічна інформація, що є продуктом інтелектуальної творчої праці, становить об'єкт права інтелектуальної власності», яке, зокрема, повинно гарантуватися в ході здійснення купівлі-продажу інформаційної продукції (ст. 15 «Умови надання інформаційної продукції та послуг»), а отже, є нерозривно пов'язаною із захистом та дотриманням авторських прав у цій сфері та наближеною до товарно-виробничих відносин між суб'єктами вітчизняних засобів масової інформації.

Щодо інформаційних ресурсів національної системи науково-технічної інформації, то згідно зі ст. 10 зазначеного Закону захист прав інтелектуальної власності та законних інтересів творців інформації про науково-технічні досягнення мають гарантувати органи і служби науково-технічної інформації, яким така інформація надається.

Також у контексті забезпечення авторських прав на твори літератури, науки та мистецтва (до яких, як відомо, належать і журналістські твори)

ця стаття дозволяє їх використання у процесі створення ресурсів науково-технічної інформації за умови дотримання авторського права [3].

Положення про те, що журналістські виступи є творами літератури, закріплюється Законом України від 11.07.2001 р. «Про внесення змін до Закону України «Про авторське право і суміжні права», за яким журналістські твори охороняються як об'єкти авторського права на «літературні письмові твори белетристичного, публіцистичного... характеру», а організації мовлення - як об'єкти суміжних прав [2].

Авторів творів літератури та мистецтва, а також авторів листів стосується ст. 36 Закону України від 16.11.1992 р. «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» (зі змінами, внесеними Законом України від 10.03.2003 р.). У Законі України від 03.02.2004 р. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо охорони інтелектуальної власності» ця стаття набула такого вигляду: «Редакція зобов'язана використовувати авторські матеріали, твори літератури, науки і мистецтва з дотриманням законодавства з питань інтелектуальної власності» [4]. У зв'язку з цим обробка листів, що надходять до редакції, зокрема, їх успішне комунікативне перевтілення, є запорукою уникнення такого негативного явища, як висловлювання власних думок, стилізованих під авторський виклад [5, 99]. У статті також зазначено, що ніхто не має права зобов'язати редакцію друкувати відхилений нею твір, лист або інший матеріал чи повідомлення, якщо інше не передбачено цим Законом або статутом редакції. На зворотному боці кожного примірника періодичного видання, як правило, міститься застереження про те, що редакція може не поділяти думок авторів і не повертає та не рецензує рукописи.

Суміжні права телерадіоорганізацій на створені ними передачі (фільми) і програми, а також права телерадіоорганізації, одержані відповідно до укладених нею договорів, регулюються ст. 36 Закону України від 21.12.1993 р. «Про телебачення і радіомовлення» (зі змінами та доповненнями), яку вищезгаданим Законом «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо охорони інтелектуальної власності» значно розширено і також викладено в новій редакції. Згідно з цими положеннями телерадіоорганізації та їх правонаступники є суб'єктами суміжних прав; вони мають право вимагати наявності своєї назви у зв'язку із записом, відтворенням, розповсюдженням своєї передачі і публічним повторним її використанням іншою телерадіоорганізацією. До майнових прав телерадіо-

організації належить їй виключне право використовувати свої програми будь-яким способом, а також дозволяти чи забороняти іншим особам: оприлюднювати свої програми шляхом трансляції і ретрансляції, фіксувати свої програми на матеріальному носії та їх відтворювати; публічно виконувати або демонструвати свої програми за гроші [4].

Вищенаведені зміни більш докладно розписують права телерадіомовних організацій і, крім останнього положення, повністю відповідають ст. 41 «Майнові права організацій мовлення» Закону України «Про авторське право і суміжні права» у редакції від 1 жовтня 2001 р. Проте зазначимо, що пункт щодо права організацій дозволяти чи забороняти публічно виголошувати та представляти свої програми, беручи гроші з публіки за вхід, задекларований у ст. 455 нового Цивільного кодексу України.

Щодо випадків, коли використання передач (фільмів) і програм телерадіоорганізації допускається без її згоди, то в Законі «Про внесення змін до деяких законодавчих актів...» є посилання на ст. 42 Закону України «Про авторське право і суміжні права», яка передбачає дотримання таких умов: відтворення зазначених об'єктів виключно з метою навчання чи наукових досліджень; непоширення цього права на експорт відтворених примірників фонограм, відеограм, програм мовлення за межі митної території України; а також у разі дотримання права телерадіомовних організацій на справедливую винагороду з урахуванням кількості відтворених примірників [2]. Раніше подібні випадки вільного використання творів організацій мовлення та інших суб'єктів авторських і суміжних прав обумовлювалися дещо ширше статтями 22 - 25 Закону про авторське право. Натомість у новій редакції Закону України «Про телебачення та радіомовлення» посилання на ці статті немає. Статтею 46 Закону про телебачення і радіомовлення також визначено, що порушення авторських прав телерадіопередач та програм є порушенням законодавства України про телебачення і радіомовлення.

Проте в жодному з цих законів немає чіткого визначення поняття «програми/передачі телерадіоорганізації/організації мовлення». Більше того - воно взагалі відсутнє в національному законодавстві. Н. Є. Яркіна вважає, що об'єктом суміжних прав організації мовлення треба визначати програму мовлення, а передача мовлення повинна охоронятися як частина програми. Щодо аудіовізуальних творів та фонограм, то вони також є частинами відео- чи звукозапису

програми і можуть охоронятися самостійно [6; 10].

Водночас відповідно до п. «є» ч. 1 ст. 10 Закону про авторське право розклади телерадіопередач визнані об'єктами, що не охороняються авторським правом. Очевидно, що терміни «програми телерадіопередач» та «розклади телерадіопередач» вживаються як синоніми [2]. Однак ці два терміни потребують чіткішого законодавчого визначення і врегулювання.

Натомість у ст. 1 «Визначення термінів» Закону України «Про авторське право і суміжні права» у редакції від 11.07.2001 р. наведено такі поняття, як «аудіовізуальний твір», «відеограма» та «фонограма». Ці терміни також визначено ст. 2 Закону України від 10.07.2003 р. «Про розповсюдження примірників аудіовізуальних творів, фонограм, відеограм, комп'ютерних програм та баз даних» [7]. Аудіовізуальний твір не може ототожнюватися з передачею організації мовлення, оскільки серед видів такого твору в Законі про авторське право зазначено лише різні типи (кіно-, теле-, відео-, діа-, слайдо-) фільмів, у той час як відеограма і фонограма нібито підпадають під поняття «передачі». Для прикладу: «відеограма це - відеозапис на відповідному матеріальному носії (магнітній стрічці, магнітному диску, компакт-диску тощо), виконання або будь-які рухомі зображення (із звуковим супроводом чи без нього), крім зображень у вигляді запису, що входить до аудіовізуального твору. Відеограма є вихідним матеріалом для виготовлення її копій» [2].

Чи можна вважати передачі організацій мовлення відеограмами та фонограмами? Якщо так, то наскільки мають розширитися права організації мовлення як потенційних виробників фонограм та відеограм? На жаль, на ці запитання жоден із розглянутих законів відповіді не дає.

На звернення автора до фахівців відділу нормативного регулювання Управління економіки та регіональної політики Державного департаменту інтелектуальної власності було отримано таку відповідь: фонограми, відеограми та програми (передачі) організацій мовлення є окремими об'єктами суміжних прав (ст. 35 Закону України «Про авторське право і суміжні права»). Як фонограми, відеограми, так і програми (передачі) організацій мовлення можуть бути записані (зафіксовані) на певному матеріальному носії. Крім того, можуть бути виготовлені копії таких творів, а також вони можуть бути відтворені чи використані способом публічного виконання, публічного сповіщення чи іншими спосо-

бами (статті 1, 40, 41, 43 вищезазначеного Закону).

Отже, виробники фонограм, відеограм та організації мовлення визнаються первинними суб'єктами суміжних прав (ч. 1 ст. 37 Закону про авторське право). Водночас організації мовлення - це суб'єкти господарювання - юридичні особи, які можуть бути виробниками відеограм чи фонограм, якщо вони відповідають умовам абзацу 7 чи 8 ст. 1 зазначеного Закону, де наводиться визначення таких виробників.

Ще один нормативно-правовий акт щодо захисту авторських прав - Закон України від 23.09.1997 р. «Про Національну раду України з питань телебачення і радіомовлення» визначає (ст. 2), що до завдань Національної ради, серед усіх інших, входить також забезпечення виконання телерадіоорганізаціями вимог чинного законодавства України у сфері авторського права і суміжних прав та контроль за його дотриманням [8]. Таке ж положення, але в дещо зміненому вигляді, міститься у ст. 30 «Наглядові та контрольні функції Національної ради».

15.05.2003 р. Верховна Рада України прийняла ще один важливий документ - Закон «Про внесення змін до Закону України «Про кінематографію», що значно розширив права авторів фільмів, знятих за державні кошти. Відтепер майнові права авторів таких фільмів, а також права власності на вихідні матеріали фільму та фільмокопії можуть належати як державі, так і фізичним та юридичним особам - залежно від умов угоди, укладеної з автором фільму.

Проривом в українському законодавстві щодо дотримання авторського права на оцифровану чи оцифровувану інформацію став Закон України від 05.07.1994 р. «Про захист інформації в автоматизованих системах». Стаття 4 цього Закону, зокрема, регулює право власності на інформацію під час її обробки, а ст. 5 гарантує юридичний захист від заподіяння шкоди власнику такої інформації внаслідок навмисної чи ненавмисної втрати, знищення, підроблення, спотворення, блокування інформації та інших неправомірних дій [9]. Положення вищезазначеного Закону є особливо актуальними на сучасному етапі розвитку інформаційних технологій, коли рукописні носії інформації замінюються дискетами та дисками для лазерних систем зчитування, а замість бібліотечних каталогів дедалі частіше використовують пошукові системи Інтернету та електронні каталоги.

Статтею 17 Закону України від 05.06.1997 р. «Про видавничу справу» (зі змінами та доповненнями) проголошено право авторів замовляти

у видавця редакційно-видавниче опрацювання, виготовлення та випуск у світ своїх творів, а також різноманітних збірок творів, звичайних даних та інших складових творів за умови, якщо вони є результатом творчої праці щодо добору та розміщення матеріалів без заподіяння шкоди охороні творів [10]. У сучасній журналістиці таке право мають здебільшого власники (головні редактори, видавці тощо) засобів масової інформації стосовно поліграфічних підприємств та творчі працівники ЗМІ стосовно власників періодичних видань.

Чинний Закон України від 11.07.2003 р. «Про рекламу» (зі змінами, внесеними Законом від 03.02.2004 р. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо охорони інтелектуальної власності»), зокрема ст. 4 «Авторське право та суміжні права щодо реклами», регламентує умови використання у рекламі об'єктів авторського права і суміжних прав відповідно до вимог законодавства України про авторське і суміжні права [11].

Крім того, за ст. 20 Закону України від 10.02.1995 р. «Про наукову і науково-технічну експертизу» одним із обов'язків організатора наукової і науково-технічної експертизи є дотримання вимог авторського права щодо об'єктів експертизи та матеріалів, наданих для підготовки експертних висновків [12]. Згідно зі ст. 35 цього ж Закону порушення суб'єктами експертизи авторського права вважаються правопорушеннями в галузі наукової та науково-технічної експертизи.

У ст. 3 Закону України від 07.10.1997 р. «Про професійних творчих працівників та творчі спілки» (зі змінами та доповненнями) серед принципів та основних напрямів діяльності творчих спілок чільне місце посідає визнання авторських прав їх членів [13]. Одним із провідних творчих об'єднань в українському інформаційному просторі є Національна спілка журналістів України. Держава, у свою чергу, гарантує охорону авторських прав членів творчих спілок, як визначено ст. 4 зазначеного Закону «Взаємовідносини творчих спілок і держави».

Відповідно до ст. 21 цього Закону одним із джерел формування майна та коштів творчих спілок мають бути винагороди за управління майновими правами авторів.

Розміри відрахувань з цих винагород та розміри самих винагород у сфері авторського права визначаються окремими постановами Кабінету Міністрів України, до яких належить, зокрема, постанова від 03.03.1992 р. «Про розміри відрахувань до фондів творчих спілок України за

використання творів літератури та мистецтва», що детально визначає розміри відрахувань до Журналістського фонду України: вони становлять шість відсотків від загальної суми авторської винагороди, нарахованої за суспільно-політичні, публіцистичні, науково-популярні твори, інформаційний та ілюстративний матеріал (крім гонорару, з якого здійснюються відрахування до інших творчих спілок). Сплачують такі відрахування телерадіомовні організації, агентство «Укрінформ», Українське незалежне інформаційне агентство «Новини», всі розташовані на території України регіональні інформаційні агентства, видавництва, об'єднання та редакції газет і журналів.

Взагалі, засоби масової інформації внаслідок специфіки використання різноманітних творів літератури та мистецтва, захищених авторським правом та суміжними правами, у своїй діяльності зобов'язані виплачувати відрахування й до фондів деяких інших творчих спілок України, зокрема Музичного фонду та Фонду фотомистецтва України.

Також Кабінетом Міністрів України урегульовано й інші аспекти захисту авторських прав. Серед тематичних постанов у цій сфері можна назвати такі: «Про внесення змін і доповнень до Правил роздрібної торгівлі примірниками аудіовізуальних творів і фонограм» (від 16.11.2000 р.), «Про державну реєстрацію авторського права і договорів, які стосуються права автора на твір» (від 27.12.2001 р.), «Про затвердження Порядку обігу дисків для лазерних систем зчитування, що були вироблені або імпортовані до набрання чинності Законом України «Про особливості державного регулювання діяльності суб'єктів господарювання, пов'язаної з виробництвом, експортом, імпортом дисків для лазерних систем зчитування» (від 29.04.2002 р.), «Про внесення змін до Положення про порядок виробництва, зберігання, продажу контрольних марок та маркування примірників аудіовізуальних творів та фонограм» (від 17.05.2002 р.), «Про затвердження Угоди між Кабінетом Міністрів України та Урядом Азербайджанської республіки про співробітництво у сфері охорони авторського права і суміжних прав» (від 13.06.2002 р.), «Про затвердження мінімальних ставок винагороди (роялті) за використання об'єктів авторського права і суміжних прав» (від 18.01.2001 р.), «Про затвердження розміру винагороди (роялті) для використання опублікованих з комерційною метою фонограм і відеограм та порядку її виплати» (від 18.01.2003 р.) тощо.

Важливою подією щодо посилення захисту авторського права і суміжних прав стало прий-

няття постанови Кабінету Міністрів України від 17.05.2002 р. «Про затвердження Положення про державного інспектора з питань інтелектуальної власності Державного департаменту інтелектуальної власності», згідно з якою останні уповноважені вилучати й затримувати на необхідний термін диски чи матриці, знайдені в ліцензійних приміщеннях, що, на думку держінспектора, могли бути виготовлені чи відтворені з порушенням вимог законодавства [14].

Серед інших нормативно-правових актів, що регулюють питання авторського права та суміжних прав у вітчизняних засобах масової інформації, варто згадати укази Президента України «Про невідкладні заходи щодо соціального захисту діячів літератури і мистецтва в умовах переходу до ринкових відносин» (від 06.02.1992 р.), «Про державну економічну підтримку вітчизняних друкованих засобів масової інформації» (від 16.04.1997 р.), «Про впорядкування торгівлі деякими підакцизними товарами, пов'язаними з використанням аудіовізуальних творів та примірників фонограм» (від 20.05.1998 р.), «Про деякі питання державної підтримки книговидавничої справи» (від 23.07.1998 р.), «Про заходи щодо охорони інтелектуальної власності в Україні» (від 27.04.2001 р.), «Про заходи щодо розвитку національної складової глобальної інформаційної мережі Інтернет та забезпечення широкого доступу до цієї мережі в Україні» (від 31.07.2000 р.) тощо.

В останньому Указі серед основних завдань щодо розвитку Інтернету в Україні, зокрема, зазначено: «Вдосконалення правового регулювання діяльності суб'єктів інформаційних відносин, виробництва, використання, поширення та зберігання електронної інформаційної продукції, захисту прав на інтелектуальну власність». Кабінету Міністрів України доручено забезпечити підготовку законопроектів з питань особливостей діяльності ЗМІ, створення, одержання, використання, поширення та зберігання інформації, забезпечення охорони інтелектуальної власності та авторських прав у мережі Інтернет. Сьогодні про відповідність вітчизняного регулювання авторського права і суміжних прав новим інформаційним технологіям свідчать статті 454 і 455 нового Цивільного кодексу України, за якими діями, пов'язаними з використанням виконань, відеограм та фонограм, вважаються забезпечення засобами зв'язку доступу будь-якої особи до таких творів з місця та в час, обрані нею, а також Закон України «Про електронний цифровий підпис», що набрав чинності 01.01.2004 р.

Ще один нормативно-правовий акт - Постанова Верховної Ради України від 23.12.1993 р. «Про порядок введення в дію Закону України «Про авторське право і суміжні права» - з прийняттям Закону України від 11.07.2001 р. «Про внесення змін до Закону України «Про авторське право і суміжні права» втратив чинність.

За Кодексом етики українського журналіста, що його було прийнято на IX (та переглянуто наХ) з'їзді Спілки журналістів України 17-18 квітня 1997 р., авторське право є категорією етичних норм, якими журналісти мають керуватися при здійсненні своєї професійної та творчої

діяльності. Згідно з цим документом плагіат суперечить професійній етиці журналіста, є підставою для осуду його колегами і оцінюється ними як ганебний вчинок. Проте й сьогодні дуже часто можна побачити плагіат у вигляді передруку виданнями матеріалів без посилання на авторство, особливо з Інтернет-контенту. А це, у свою чергу, спричиняє вирішення проблем авторського права вже на іншому рівні - судовому, з притягненням безвідповідальних ЗМІ чи окремих журналістів до адміністративної чи кримінальної відповідальності залежно від розмірів завданих матеріальних збитків та моральної шкоди.

1. Закон України від 02.10.1992 р. «Про інформацію» // Відомості Верховної Ради України. - 1992. - № 48. - С. 650.
2. Закон України від 11.07.2001 р. «Про внесення змін до Закону України «Про авторське право і суміжні права» // Відомості Верховної Ради України. - 2001. - № 43. - С. 214.
3. Закон України від 25.06.1993 р. «Про науково-технічну інформацію» // Відомості Верховної Ради України. - 1993. - № 33. - С. 345.
4. Закон України від 03.02.2004 р. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо охорони інтелектуальної власності» // Голос України. - 2004. - 2 березня.
5. Пізун В. В. Літературне редагування: Підручник. - К.: Либідь, 1996. - 240 с.
6. Яркіна Н. Є. Суміжні права в авторському праві: Автореф. дис.... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. - Х., 2000. - 20 с.
7. Закон України від 10.07.2003 р. «Про розповсюдження примірників аудіовізуальних творів, фонограм, відеограм, комп'ютерних програм та баз даних» // Голос України. - 2003. - 21 серпня.
8. Закон України від 23.09.1997 р. «Про Національну раду України з питань телебачення і радіомовлення» // Відомості Верховної Ради України. - 1997. - № 48. - С. 296.
9. Закон України від 05.07.1994 р. «Про захист інформації в автоматизованих системах» // Відомості Верховної Ради України. - 1994. - № 31. - С. 286.
10. Закон України від 05.06.1997 р. «Про видавничу справу» // Відомості Верховної Ради України. - 1997. - № 32. - С. 206.
11. Закон України від 11.07.2003 р. «Про рекламу» // Голос України. - 2003. - 19 вересня.
12. Закон України від 10.02.1995 р. «Про наукову і науково-технічну експертизу» // Відомості Верховної Ради України. - 1995. - № 9. - С. 56.
13. Закон України від 07.10.1997 р. «Про професійних творчих працівників та творчі спілки» // Відомості Верховної Ради України. - 1997. - № 52. - С. 312; 2001. - № 41. - С. 199.
14. Гончаренко Т. Ждите интеллектуального инспектора // Юридическая практика. - 2003. - № 4. - 28 янв.

Olga Germanova

COPYRIGHT AND ADJUCENT RIGHTS REGULATIONS IN UKRAINIAN INFORMATION LAW

The article is devoted to review of the legislation in informational area according to requirements of copyright and neighboring rights regulation concerning activity of the mass media. A special attention is paid to separate contradictory rules and to taking in account the newest changes in the legislation.